

Безрука С. І.,
здобувачка освіти, ОНП «Економіка», 2 курс,
Науковий керівник: Шевченко О. О.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної теорії
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ГЕОГРАФІЧНІ ЗАЗНАЧЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО ВКЛЮЧЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Структура економічного устрою нашої країни формується, зокрема, під впливом процесів урбанізації та глобалізації. За даними Світового банку, протягом останніх років частка міського населення в Україні становить близько 70% [1]. Це сприяє зосередженню ресурсів, інфраструктури та людського капіталу у великих містах, натомість перетворюючи сільські місцевості на економічно депресивні регіони. Зростання ролі мегаполісів робить їх привабливими для інноваційної діяльності, інвестицій та розвитку виробничих процесів, в той час, як сільські громади залишаються поза межами основних економічних процесів. Внаслідок цього відбувається посилення соціально-економічної нерівності між містом і селом.

До повномасштабного вторгнення рівень бідності населення в селах був в 1,7 раза вищим ніж у великих містах. Воєнні дії, які розпочала росія тільки спровокували збільшення економічного розриву між регіонами. Станом на 2023 рік рівень бідності в селах вдвічі вищий, ніж у міських регіонах [2].

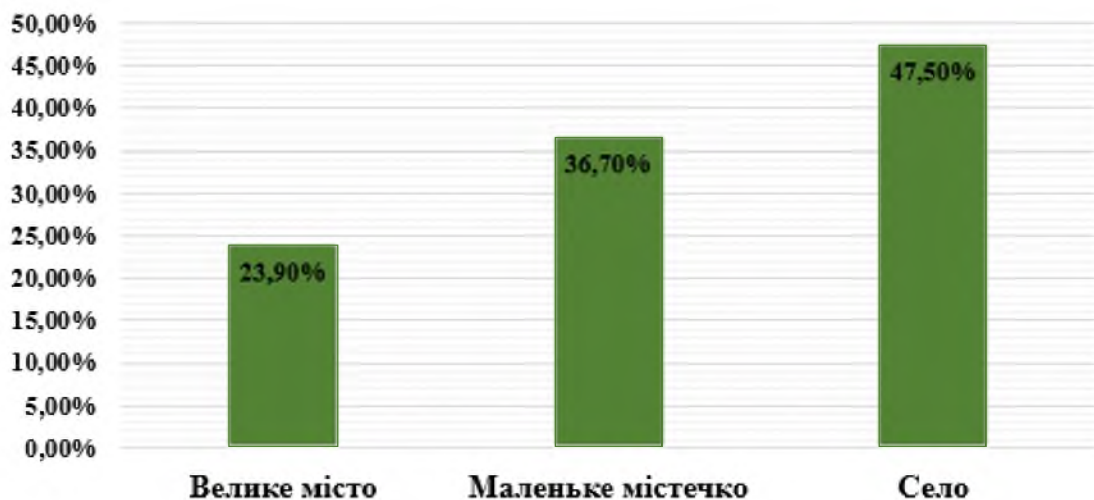

Рис. 1. Рівень бідності за типом поселення в Україні у 2023 році.

Джерело: сформоване автором на основі [2]

Це посилює відтік молоді з сільської місцевості, оскільки ці регіони є неперспективними. У цих регіонах відсутній належний рівень забезпечення соціальними послугами, зокрема, освітніми та медичними, а також обмежена можливість працевлаштування. Така ситуація вимагає створення механізмів, які б призвели до зменшення цієї тенденції та сприяли економічному включенню сільських громад.

Одним з таких інструментів може стати впровадження системи географічних зазначень. Вперше цей механізм було застосовано у Франції у 1925 році, для захисту рецептури сиру Рокфор. Передумовами цього процесу було прагнення зберегти унікальний смак традиційного для країни продукту і підтримати малих виробників, які не мали змоги конкурувати з великими підприємствами, що виробляли сир в більших обсягах значно нижчої якості. Ця ситуація в майбутньому вплинула на розвиток системи географічних зазначень в усій Європі [3].

За роки використання механізму реєстрації географічних зазначень у різних країнах науковці підтвердили його позитивний вплив на розвиток сільських територій і відповідно їх економічного включення:

- географічні зазначення допомагають виокремити та зберегти унікальні властивості продукції, притаманні окремим регіонам, що сприяє зростанню конкурентоспроможності товару як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках;
- впровадження географічних зазначень сприяє розвитку місцевого виробництва, тим самим створює нові робочі місця в сільських громадах, зменшує рівень бідності населення та скорочує трудову міграцію з сільської місцевості;
- завдяки впізнаваності товарів з географічними зазначеннями в регіонах їх виробництва розвиваються суміжні сектори економіки, зокрема гастрономічний туризм, локальний бізнес та суміжні креативні індустрії;
- популярність продукції з географічними зазначеннями підвищує інвестиційну привабливість регіонів, стимулюючи фінансування регіональних проєктів, розвиток логістики, технологій та відповідної інфраструктури [4].

В Україні відповідне законодавство з'явилося у 1999 році, коли урядом було ухвалено закон «Про правову охорону географічних зазначень», який визначав принципи захисту продуктів, пов'язаних з певним місцем походження та особливими властивостями. В ньому зазначалось, що географічні зазначення – це назви місць, які ідентифікують продукт як такий, що виробляється в певному географічному регіоні та має особливі характеристики, що підкреслюють його приналежність до цієї території, одночасно хоча б один з етапів виробництва цього продукту відбувається в цьому зазначеному місці. Однак положення цього закону не відповідали стандартам Європейського Союзу, тому застосування географічних зазначень залишалося обмеженим і не набуло значного практичного впливу. Проте реальне впровадження цього механізму в Україні розпочалося лише у 2019 році, коли законодавство було вдосконалене в співпраці з європейськими партнерами [5].

Першим українським продуктом, який отримав свідоцтво про реєстрацію географічного зазначення визнане Європейським Союзом у 2019 році є «Гуцульська овеча бриндзя». Цей сир історично виготовляється на полонинах Карпат за традиційною технологією, яка зберігається в цій місцевості уже багато століть. Отримання захищеного статусу значно підвищило конкурентоспроможність цих сирів на міжнародному ринку, де споживачі добре обізнані в перевагах товарів, які маркуються географічними зазначеннями [6].

З метою популяризації «Гуцульської овечої бриндзи» та регіону її виробництва за підтримки Українського культурного фонду, було реалізовано проєкт створення туристичного маршруту «Гуцульські сирні плаї». Маршрут включає 13 локацій, серед яких є сертифіковані виробники овечої бриндзи, а також Музей гуцульської бриндзи у місті Рахів. Проєкт має на меті ознайомити туристів з унікальною культурою гуцульського сироваріння, привернути увагу до локальних продуктів, зокрема тих, що мають географічні зазначення або ж потенційно можуть їх отримати, тим самим сприяти економічному розвитку карпатських регіонів, в яких історично обмежений промисловий потенціал. Проте, наразі важко оцінювати реальний вплив цієї ініціативи, оскільки її активне впровадження було призупинене початком повномасштабного вторгнення, а відновилось лише у 2024 році [7].

Окрім уже відомих продуктів, які мають географічне зазначення, в Україні існує значний потенціал для розширення цього переліку, значна частина якого зосереджена саме у сільській місцевості. Один з прикладів – ремесло лозоплетіння, що локалізоване у селі Іза Закарпатської області. З XIX століття село відоме як центр лозоплетіння в Україні. Засновником цього виду діяльності вважається місцевий мешканець Іван Кашко, який навчив цього ремесла своїх синів; і з часом воно стало ключовим для більшості жителів Ізи. Таємниці ремесла передавалися з покоління в покоління і збереглися до наших днів. Всі етапи виробництва відбуваються безпосередньо в селі. Процес серед місцевих жителів має власну назву Ізянський наксам», що походить від угорського слова «napszam» і перекладається як «наймана праця» або «трудодень».

Масове виробництво передбачає організацію майстрів у групи і розподіл праці між вузькоспеціалізованими майстрами, яких називають «наксамошами» [8].

Спостереження останніх років свідчать, що споживачі все частіше віддають перевагу екологічно чистим меблям замість пластикових, навіть попри їхню вищу вартість. Це створює значний потенціал для зростання попиту на товари з лози, що є сировинною основою виробництва жителів Ізи. Сучасні меблі з лози поєднують естетичну привабливість та екологічну безпечність. Лозоплетіння є частиною культури, яка змогла адаптуватися до сучасних умов, зберігаючи традиції, і одночасно сприяє економічному та соціальному розвитку регіону, створюючи нові робочі місця, розвиток малого бізнесу та залучення туристів.

Село Іза можна назвати справжнім музеєм просто неба, або великим ярмарком, де майже кожне подвір'я виставляє десятки або й сотні плетених виробів, від декоративних предметів (шкатулки, тарілки, абажури, кошики та ін.) до меблів (ліжка, столи, гойдалки, лавки, дивани та ін.). Один з ключових шляхів економічного розвитку регіону – офіційна реєстрація географічного зазначення «Ізянське лозоплетіння». Це дасть змогу створити центр ремесла лозоплетіння та організувати на його базі майстер-класи, освітні програми і демонстраційні заходи для туристів. Використання бренду захищеного ГЗ, не лише сприятиме збереженню традиційного ремесла, але й суттєво підвищить інвестиційну та туристичну привабливість регіону, створить додаткові можливості зайнятості для місцевого населення, стимулюватиме розвиток малого підприємництва.

Підходи, що ґрунтуються на захисті унікальності регіональних продуктів через географічні зазначення, набувають критичної важливості в контексті повоєнного відновлення України. Адже більшість сільських регіонів, які зазнали руйнувань та окупації, залишаються економічно виключеними. Саме тут впровадження ГЗ може стати потужним інструментом для розвитку. Це дозволить відродити місцеве виробництво, надати нові можливості зайнятості та створити стійку економічну основу для відновлення громад.

Одним з таких прикладів може стати відновлення гончарного ремесла у селі Макарів Яр, що на Луганщині. Традиції гончарства тут дуже давні: збереглися записи ще з 1780 року, які підтверджують що вже тоді існувало гончарне виробництво у Макаровому Яру. На початок ХХ століття припадає період найвищого розвитку гончарного промислу, а у 1927 році тут розпочала діяльність промислово-керамічна школа, яка стала важливим культурно-освітнім закладом де навчалась молодь з навколишніх регіонів.

Відродження гончарного мистецтва в Макаровому Яру має високий потенціал стати прибутковою справою завдяки вдалому географічному розташуванню. Село знаходиться у природно-географічних умовах, які забезпечують існування родовищ гончарної глини високої якості різних типів (біла, червона, голубувата). Це забезпечує екологічність, довговічність та привабливий автентичний вигляд посуду, що робить його універсальним як для декору, так і для практичного використання. Зважаючи на ці передумови, гончарство Макарового Яру є дуже вдалим прикладом для реєстрації географічного зазначення. Захист бренду ГЗ не лише дозволить відродити місцеві виробничі традиції, але й забезпечить необхідну економічну перевагу на ринку, перетворивши відновлення ремесла на ключовий інструмент соціально-економічного включення постраждалого регіону і повернення його в український контекст [9].

Отже, проаналізувавши механізми географічних зазначень в Україні, можна констатувати, що вони є високорезультативним інструментом для соціально-економічного включення регіонів, здатним трансформувати їхню історичну та культурну унікальність на стійку конкурентну та економічну перевагу. В Україні існує значний потенціал для розширення переліку географічних зазначень, особливо завдяки локальним продуктам харчування та традиційним ремеслам, що стимулює розвиток малого підприємництва та підвищує туристичну привабливість сільських територій. Разом з цим, механізм ГЗ має важливе значення для відновлення сільських регіонів в повоєнний період, оскільки дозволяють в правовому полі захистити традиції, підтвердити якість продукції та забезпечити виробникам можливості для розвитку. Розуміючи цей потенціал, Україна активно почала розвивати цей напрямок, забезпечуючи йому потужну інституційну підтримку. Зокрема, Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій

активно просуває ідею реєстрації ГЗ як основного чинника економічного росту регіонів, що сприяє закріпленню культурної й економічної приналежності регіонів до українського контексту

Зважаючи на стратегічну важливість географічних зазначень для відновлення та розвитку сільських регіонів, важливо впроваджувати наступні дії:

- спростити процедуру реєстрації географічних зазначень та забезпечити виробників безоплатною юридичною допомогою для подолання бюрократичних та фінансових бар'єрів;
- розвивати ініціативи, як «гуцульські сирні плаї», для підтримки локальних виробників поширення впізнаваності продуктів з ГЗ серед туристів та споживачів ;
- створити інформаційну кампанію для популяризації та підвищення розуміння важливості ГЗ серед населення, підкреслюючи їхню роль у забезпеченні якості товару та розвитку регіонів;
- підтримувати реєстрацію ГЗ на міжнародних ринках для забезпечення правового захисту українських продуктів та збільшення експортного потенціалу;

Ці механізми сприятимуть розвитку системи географічних зазначень, а разом з тим її позитивному впливу на економічне включення сільських регіонів.

Список використаних джерел:

1. World Bank. Urban population (% of total population), Ukraine (SP.URB.TOTL.IN.ZS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=UA> (дата звернення: 16.04.2026).
2. Cherenko L. Measuring poverty in the conditions of war in Ukraine [Електронний ресурс] / L. Cherenko // Conference of European Statisticians, Workshop on Harmonization of Poverty Statistics, Geneva, Switzerland. – 2024. – Режим доступу: (за наявності URL) (дата звернення: 16.04.2026).
3. Географія смаку: як працює система географічних зазначень в Україні [Електронний ресурс] // AgroBusiness. – Режим доступу: <https://agro-business.com.ua/agro/u-pravovomu-poli/item/20038-heohrafiia-smaku-iak-pratsiuie-systema-heohrafichnykh-zaznachchen-v-ukraini.html> (дата звернення: 16.04.2026).
4. Peredriy O., Pakholiuk O. Systems of goods geographical indications: EU and Ukraine experience [Електронний ресурс] // Cooperative Bulletin. – 2024. – Vol. 17, № 1. – Режим доступу: <https://c-bulletin.com.ua/en/journals/tom-17-1-2024/systems-of-goods-geographical-indications-eu-and-ukraine-experience> (дата звернення: 16.04.2026).
5. Про правову охорону географічних зазначень: Закон України від 16.06.1999 № 752-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14#Text> (дата звернення: 16.04.2026).
6. Гуцульська овеча бриндзя [Електронний ресурс] // Національний орган інтелектуальної власності. – Режим доступу: <https://nipo.gov.ua/hz-hutsulska-ovecha-bryndzia/> (дата звернення: 16.04.2026).
7. «Гуцульські сирні плаї» на Закарпатті: чи з'явиться сирний туристичний шлях? [Електронний ресурс] // Суспільне. – Режим доступу: <https://suspilne.media/uzhhorod/154521-guculski-sirni-plai-na-zakarpatti-zavitsa-sirnij-turistichnij-slah/> (дата звернення: 16.04.2026).
8. Традиція лозоплетіння в с. Іза Хустського району [Електронний ресурс] // Український центр культурних досліджень. – Режим доступу: <https://uccr.org.ua/news/tradytsiia-lozopletinnia-v-s-iza-khustskoho-rajonu/> (дата звернення: 16.04.2026).
9. Овчаренко Л. Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні [Електронний ресурс] // Бібліотека української керамології. – Режим доступу: <https://knigozbirnia.opishne-museum.gov.ua/ovcharenko-liudmyla-makarovo-iarivskyj-oseredok-honcharnoi-osvity-v-ukraini/> (дата звернення: 16.04.2026).